

SNORRe – Statistics Norway's Open Research Repository

<http://brage.bibsys.no/ssb/?locale=en>

Kitterød, R. H. (2007): "Arbeidstidsønsker i småbarnsfasen. Hvordan tolke ønsker om kortere arbeidstid? Sosiologisk tidsskrift, 15 (1), 29-53

Title: Arbeidstidsønsker i småbarnsfasen. Hvordan tolke ønsker om kortere arbeidstid?

Author: Ragni Hege Kitterød

Version: Forfatterens artikkelversjon (fagfellevurdert). Originalartikkelen er tilgjengelig via artikkelbasen Idunn (Universitetsforlaget)

Publisher: Universitetsforlaget

Idunn: <http://www.idunn.no/ts/st/2007/01>

Source: **Sosiologisk tidsskrift**

Downloaded from Statistic Norway's institutional repository:
http://brage.bibsys.no/ssb/handle/URN:NBN:no-bibsys_brage_27899

Author's website:
Kitterød: <http://www.ssb.no/forskning/personer/rhk/index.html>

Please find below the full text of this article.

Arbeidstidsønsker i småbarnsfasen. Hvordan tolke ønsker om kortere arbeidstid?

Ragni Hege Kitterød
rhk@ssb.no

Working time preferences among parents with small children.

How to interpret preferences for shorter hours?

Studies in many countries demonstrate significant discrepancies between people's actual and preferred working hours. The proportion preferring shorter hours far outweighs the proportion preferring longer hours. I discuss the interpretation of preferences for shorter hours, based on a Norwegian survey of parents with small children. Desired working hours are usually seen as real preferences. I argue that this may be too simplistic, and that such questions should not be used uncritically for decisions on family policy. People's answers must be understood in light of the wording of the question, the topic of the survey and the general cultural and political context. Such questions may give an exaggerated impression of the proportion that really would like to change their hours, particularly for mothers, who are expected to spend much time with their children. Moreover, people may hold ambivalent preferences concerning their time allocation. A considerable proportion of those who would like to work less are well off economically and believe they may get reduced hours by their present employer. However, certain groups may also underreport their desires for shorter hours, particularly if the question states that reduced hours would result in less income. There is a strong positive relationship between actual and preferred working hours for both mothers and fathers, but the threshold for what is seen as too long hours, is significantly lower for mothers. This indicates that mothers and fathers meet different norms concerning paid work and children, and that it is primarily the mother's responsibility to moderate the family's time crunch. Surprisingly, we see almost no effects of the number and ages of children and the partners' division of housework and childcare. The couple's income affects fathers', but not mothers', preferences for shorter hours. This suggests that fathers take more responsibility for the economic provision than mothers. For mothers, but not for fathers, there is a positive association between level of education and the propensity to prefer shorter hours. Educational differences probably capture differences in jobs as well as in ideals and values.

Keywords

Working time preferences
Parents' working hours
Gendered division of labour

Innledning¹

Forskere i mange land argumenterer for at studier av arbeidstid bør suppleres med studier av arbeidstidspreferanser. Dette vil gi en bedre forståelse av folks trivsel og velferd, samtidig som det gir et bedre grunnlag for å utforme politikk for barnefamilier (f.eks. Clarkenberk og Moen 2001, Gornick og Mayers 2003, Reynolds 2003, Jacobs og Gerson 2004, McDonald et al. 2006). I Norge er arbeidstidsønsker kartlagt i flere undersøkelser. Fra og med 2006 blir dette også målt bedre enn før i den løpende arbeidsmarkedsstatistikken. Her har man lenge spurt om folk helst ville jobbe *mer* enn de gjør. Nå spør man også om de ville foretrekke *kortere* arbeidstid. Analyser viser at det er et betydelig misforhold mellom faktisk og ønsket arbeidstid i mange vestlige land, og at andelen som vil jobbe *mindre*, langt overstiger andelen som vil jobbe *mer*. Dette gjelder både i land med liberale arbeidsmarkeder og ganske lang ukentlig arbeidstid, og i land med mer regulerte arbeidsmarkeder og kortere normalarbeidstid (Stier og Lewin-Epstein 2003). Det gjelder også i land med gode muligheter for deltidsarbeid (van Echelt et al. 2006). Ønsker om å jobbe mindre er gjerne særlig utbredt blant foreldre.

Med en aldrende befolkning er det ønskelig at folk i yrkesaktiv alder i stor grad jobber heltid, også i barnfasen, for å dekke etterspørselen etter arbeidskraft. I Norge har vi sjenerøse familiepolitiske ordninger som kan lette kombinasjonen av yrkes- og familieliv. Norske mødre har da også høy yrkesdeltakelse sammenlignet med mødre i mange andre land. Deltidsandelen er imidlertid forholdsvis høy, og mange fulltidsarbeidende sier at de gjerne skulle jobbe mindre (Ellingsæter 1987, Kitterød og Roalsø 1996, Kitterød 1998, Torp og Barth 2001). Det har dermed festet seg et bilde av at mange må jobbe mer enn de ønsker, og at dette bidrar til stort tidspress i barnefamiliene (Ellingsæter 2005).

Ønsket arbeidstid kartlegges altså i mange studier og brukes tidvis som informasjonsgrunnlag i diskusjoner om familie- og arbeidsmarkedspolitikk. Det er derfor viktig å drøfte hvordan vi skal tolke folks svar på slike spørsmål. I denne artikkelen diskuterer jeg hvordan vi skal forstå preferanser for kortere arbeidstid blant småbarnsforeldre i Norge.² Jeg undersøker hvilke faktorer som har betydning for om foreldre uttrykker ønsker om å jobbe mindre eller ikke, og diskuterer hvordan vi skal tolke folks svar. Når folk oppgir at de gjerne skulle jobbe mindre, sees dette ofte som reelle preferanser. Man antar da at mange vil redusere arbeidstiden dersom de får mulighet til det (f.eks. Clarkenberk og Moen 2001). Jeg argumenterer for at en slik forståelse er for enkel og at opplysninger om ønsket arbeidstid ikke uten videre kan legges til grunn for utforming av politikk eller beregning av arbeidstilbudet. Mange må utvilsomt jobbe mer enn de ønsker av økonomiske eller andre grunner. Men en del har også sammensatte og uklare preferanser i forhold til arbeid og fritid. Foreldre, særlig mødre, møter dessuten sterke forventninger om å tilbringe mye tid med barna, noe som kan påvirke deres svar. Det kan også være en viss underrapportering av ønsker om kortere arbeidstid, særlig når det forutsettes at dette skal innebære mindre lønn.

Drøftingene i det følgende tar utgangspunkt i en spørreundersøkelse blant småbarnsforeldre fra 2002. Om lag en av fem ansatte mødre og fedre sa her at de gjerne ville jobbe mindre. Først diskuterer jeg hvordan spørsmål om arbeidstidsønsker stilles og tolkes. Videre redegjør jeg for datamaterialet i de empiriske analysene før jeg presenterer og drøfter resultatene.

Spørsmål om ønsket arbeidstid – utforming og kontekst viktig

Det er vanskelig å fange opp preferanser i en spørreundersøkelse. Dette gjelder for arbeidstid så vel som for andre forhold. Folks svar vil være påvirket av måten spørsmålet stilles på, av temaet for undersøkelsen og av det sosiale og kulturelle klimaet i samfunnet

generelt. Videre har nok mange ambivalente ønsker i forhold til arbeid, familie og fritid. Vi skal se nærmere på disse forholdene.

Arbeidstidspreferanser er altså målt i mange undersøkelser de siste tiåra, både i Norge og andre land. Spørsmålene er utformet forskjellig. Noen ganger spør man om deltakerne vil bruke mer eller mindre tid på flere typer aktiviteter, slik som husarbeid, samvær med familie og venner, fritidsaktiviteter og yrkesarbeid. Dette ble f.eks. gjort i to undersøkelser om arbeidsforhold og arbeidserfaringer i 1989 og 1997³ (Skjåk 1998) og i den norske Tidsnyttingsundersøkelsen 1990-91 (Statistisk sentralbyrå 1992). Andre steder spør man om ønsket tidsbruk kun til yrkesarbeid. For Norges del ble dette gjort bl.a. i Arbeidstidsundersøkelsen 1985 (Ellingsæter 1987), i noen av Statistisk sentralbyrås (SSBs) levekårsundersøkelser (Kitterød og Roalsø 1996) og i tre undersøkelser om småbarnsforeldres dagliglivsorganisering fra 1998, 1999 og 2002, blant annet den som analyseres i denne artikkelen (Pettersen 2003). Videre er det slik at noen undersøkelser måler hvor mange timer deltakerne helst vil jobbe, mens andre bare kartlegger om folk gjerne skulle jobbe mer eller mindre. Det første var tilfellet i en europeisk undersøkelse om arbeid og arbeidsønsker fra 1998⁴ (Torp og Barth 2001). I Arbeidstidsundersøkelsen 1985 og i flere av SSBs levekårsundersøkelser har man derimot spurt om folk gjerne skulle jobbe mer eller mindre, uten å kartlegge ønsket timetall (Ellingsæter 1987, Kitterød og Roalsø 1996).

En annen viktig forskjell i spørsmålsformuleringen går på hvorvidt det presiseres at en økning eller reduksjon i arbeidstiden skal følges av en økning eller reduksjon i lønna. Stier og Lewin-Epstein (2003) og Jacobs og Gerson (2004) viser at en slik forutsetning gir færre som sier de vil jobbe mindre, enn hva man finner når folk ikke må veie tid og penger mot hverandre. Både i Arbeidstidsundersøkelsen 1985, i noen av SSBs levekårsundersøkelser og i SSBs Arbeidskraftundersøkelser presiseres det at en eventuell endring i arbeidstiden skal følges av en endring i lønna (ev. inntekten). Det samme er tilfellet i den undersøkelsen som analyseres her. Spørsmålene i Tidsnyttingsundersøkelsen 1990-91 om ønsket tidsbruk til flere ulike aktiviteter hadde derimot ikke noen slik presisering. Hvilken formulering som er best, avhenger av hva man vil belyse. Jacobs og Gerson (2004: 73) argumenterer for at spørsmål uten en kobling mellom arbeidstid og lønn er å foretrekke. Vi får da vite hvor mye folk helst vil jobbe, uavhengig av hva som er mulig å få til på intervjutidspunktet. Stier og Lewin-Epstein (2003) illustrerer at det kan være fint å ha med begge typer spørsmål fordi de fanger opp litt ulike forhold.

Hvordan man besvarer spørsmål om arbeidstidspreferanser vil videre være preget av den generelle samfunnsdebatten og av kulturelle føringer for forholdet mellom arbeid, familie og fritid. For mødre har også familiepolitikken og samfunnsmessige holdninger til kvinners yrkesdeltakelse betydning (Pfau-Effinger 1998, Stier og Lewin-Epstein 2003, Hantrais og Ackers 2005, van der Lippe et al. 2006, Wharton og Blair-Loy 2006). Norge har det som gjerne kalles en tvetydig familiepolitisk modell (Skrede 2004). På den ene side har vi ordninger som støtter opp om mødres yrkesarbeid, som f.eks. barnehager og en romslig foreldrepermisjon. På den annen side har vi ordninger som trekker i retning av en mer tradisjonell arbeidsdeling mellom foreldre, som f.eks. kontantstøtten. Kvinner møter dermed motstridende forventninger til utforming av morsrollen. Ifølge Ellingsæter (2004) gjennomsyres den offentlige debatten av en oppfatning om at barn får for lite tid med foreldrene. Foreldre møter klare normer om å bruke mye tid med barna, og lang arbeidstid antas å gi stress og mas hjemme. Det er særlig mødres yrkesarbeid som oppfattes som problematisk. Full jobb sees sjelden som et hinder for fars familierolle. Det er først når far jobber veldig mye, at dette anses om problematisk.

Også landets økonomiske nivå ser ut til å ha betydning for folks preferanser. Eksempelvis er ønsker om kortere arbeidstid mer utbredt i Skandinavia enn i mange land i

Øst-Europa, mens ønsker om lengre arbeidstid er mindre vanlig. Dette gjelder særlig når det sies i spørsmålet at en økning eller reduksjon i arbeidstiden skal følges av en endring i lønna (Stier og Lewin-Epstein 2003). Materiell velstand ser altså ut til å fremme ønsker om mer fritid (Ellingsæter 2005).

Folks svar vil antakelig også preges av temaet for undersøkelsen og av måten informasjonen hentes inn på. Trolig vil foreldre sjeldnere rapportere ønsker om kortere arbeidstid i undersøkelser om arbeidsforhold enn i undersøkelser om barneomsorg og familieliv. Mødre og fedre vil gjerne framstå som gode foreldre. Omfattende yrkesinnsats antas å komme i konflikt med dette. Undersøkelsen som analyseres i det følgende, dreide seg i hovedsak om barnetilsyn og foreldreskap. Muligens innebærer dette at få rapporterte ønsker om å jobbe mer, mens flere sa de vil jobbe mindre. Tendensen til å gi sosialt ønskelige svar er sterkere i personlige intervjuer enn i postale studier.

Spørsmål om arbeidstidsønsker har ofte gjensidig utelukkende svaralternativer. Dette forutsetter at folk har klare preferanser for hvor mye de vil jobbe. Både kvinner og menn kan imidlertid ha uklare ønsker. Mange vil nok ideelt sett bruke mer tid både hjemme og på jobb, men dette kan vanskelig fanges opp gjennom spørsmål der man må velge ett alternativ (Ellingsæter 2004). Smelser (1998) diskuterer forholdet mellom rasjonalitet og ambivalens som forklaringsmodeller i samfunnsvitenskapen og advarer mot å legge for stor vekt på resultater fra holdningsundersøkelser. Slike kan, sier han, tilsløre at folk har uklare preferanser og ønsker flere ting samtidig.

En annen grunn til at opplysninger om arbeidstidspreferanser er vanskelige å tolke, er at vi ikke vet hvilke forutsetninger folk legger til grunn når de svarer. Selv om det presiseres at endringer i arbeidstid skal implisere endringer i lønn, vil noen tenke innenfor rammen av dagens arbeidssituasjon, mens andre tenker mer hypotetisk. Eksempelvis vil noen svare ut fra hva det er realistisk å få til i nåværende jobb, mens andre anslår hvordan de ideelt sett ville jobbe, uavhengig av mulige konsekvenser for faglig utvikling og karriere. Spørsmålene sier dessuten sjelden noe om styrken i preferansene. Noen kan ha sterke ønsker og vil sette mye inn på å realisere disse. Andre kan ha et ideal om å frigjøre mer tid til familien, men uten at de virkelig vil omdisponere tiden selv om de får mulighet til det.

Data

De empiriske analysene i det følgende er basert på spørsmål om faktisk og ønsket arbeidstid i undersøkelsen *Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 2002*. Store utvalg av småbarnsmødre og småbarnsfedre gjør det mulig å undersøke hvordan en rekke forhold påvirker arbeidstidsønskene i småbarnsfasen. Undersøkelsen har også en bedre kartlegging av tidsinnsats og arbeidsdeling hjemme enn mange andre studier, og den gir gode opplysninger om partnerens arbeidstid, arbeidstidsordning og arbeidstidsønsker. Den har imidlertid mindre informasjon om en del sider ved foreldrenes arbeidssituasjon enn hva vi kunne ønske.

Undersøkelsen ble gjennomført av SSB på oppdrag fra Barne- og likestillingsdepartementet (da Barne- og familiedepartementet). Formålet var å skaffe kunnskap om foreldres bruk av, og ønsker om, ulike tilsynsordninger for barn, og vurdere virkninger av kontantstøttereformen. Det ble trukket et utvalg på 3900 mødre med minst ett barn i alderen null til seks år. Mødre med barn null til tre år ble overrepresentert. Det er utarbeidet vekter for å korrigere for dette. Prosent- og gjennomsnittstallene i det følgende er basert på det vektete materialet, mens antall observasjoner rapporteres uvektet. Intervjuene ble gjennomført over telefon, og en del opplysninger, blant annet om inntekt og utdanning, ble koblet på fra SSBs registre. Undersøkelsen er nærmere beskrevet i Pettersen (2003).

Svarandelen blant mødre var 82 prosent. For gifte og samboende bad man også om et intervju med partneren. Man oppnådde intervju med partnere til 76 prosent av de gifte/samboende mødrene i nettoutvalget. Analysene her omfatter gifte/samboende foreldre med barn ett til seks år, der begge parter deltok i undersøkelsen, og som er ansatt av en arbeidsgiver. Selvstendig næringsdrivende er holdt utenfor ettersom opplysninger om ønsket arbeidstid er særlig vanskelige å tolke for denne gruppen. Foreldre med barn under ett år er holdt utenfor fordi mange mødre med så små barn har foreldrepermisjon.

Ettersom fedre har høyere yrkesdeltakelse enn mødre, omfatter analysene flere fedre enn mødre. 75 prosent av de gifte/samboende mødrene med barn ett til seks år var yrkesaktive. Blant fedre var andelen 94 prosent. Henholdsvis 95 og 90 prosent av de yrkesaktive mødrene og fedrene var ansatte. Analysene omfatter 1174 mødre og 1434 fedre.

Spørsmålet om arbeidstidpreferanser lød som følger (etter et spørsmål om hvor mange timer man i gjennomsnitt arbeidet per uke, inkludert overtid og ekstrajobber): *Er det denne arbeidstiden som passer deg best, eller ville kortere eller lengre arbeidstid passe deg bedre? Vi tenker oss da at lønnen minker eller øker i tilsvarende grad.* Det ble altså presisert at en endring i arbeidstiden skulle følges av en endring i lønnen. Man spurte ikke hvor mange timer deltakerne helst ville arbeide. Etter spørsmålet om ønsket arbeidstid kom et spørsmål om hvorvidt folk hadde mulighet til å få redusert arbeidstiden i sin nåværende jobb. Dette refererer til reduksjon i forhold til den arbeidstiden deltakerne oppgav. Det innebærer ikke nødvendigvis deltid, men kan være en nedtrapping fra lang arbeidstid til vanlig fulltid.

Klare kjønnsforskjeller i arbeidstidspreferanser

De fleste foreldre er fornøyde med arbeidstiden sin, slik dette måles her. Både blant mødre og fedre svarte omtrent tre av fire ansatte at nåværende arbeidstid passet best (tabell 1). Ytterst få mente at lengre arbeidstid ville passe bedre,⁵ mens om lag en av fem mente kortere arbeidstid ville passe bedre. Ettersom det har festet seg et bilde av at mange foreldre jobber mer enn de ønsker, skal vi se nærmere på dem som vil jobbe mindre.

Det at ønsker om kortere arbeidstid er omtrent like vanlig blant mødre og fedre, kan gi inntrykk av at mødre og fedre har like arbeidstidspreferanser. Den faktiske arbeidstiden er imidlertid forskjellig. Deltid er utbredt blant mødre, men forekommer sjelden blant fedre, og mange fedre, men få mødre, arbeider langt mer enn vanlig full tid. Hele seks av ti ansatte mødre hadde en gjennomsnittlig ukentlig arbeidstid under 37 timer, mot bare 11 prosent av fedrene (appendikstabell 1). Bare 4 prosent av mødrene arbeidet minst 45 timer per uke, mot 30 prosent av fedrene.⁶

Ser vi faktisk og ønsket arbeidstid i sammenheng, finner vi klare kjønnsforskjeller i foreldrenes arbeidstidspreferanser (tabell 2). Både blant mødre og fedre er ønsker om kortere arbeidstid lite utbredt blant dem som jobber under 37 timer per uke. Blant dem som jobbet 37-44 timer per uke, oppgav hele 39 prosent av mødrene, mot 14 prosent av fedrene, at de gjerne skulle jobbe mindre. Når arbeidstiden var minst 45 timer per uke, rapporterte hele 57 prosent av mødrene, mot 34 prosent av fedrene, slike ønsker. Både for mødre og fedre er det altså slik at andelen som vil jobbe mindre, øker med egen arbeidstid. Dette er i tråd med funn i andre studier (f.eks. Stier og Lewin-Epstein 2003). Terskelen for hva som oppleves som for lang arbeidstid, er imidlertid lavere for mødre enn fedre. Det er først når arbeidstiden strekker seg langt utover vanlig fulltid, at mange fedre uttrykker ønsker om å jobbe mindre. Blant mødre sier mange med vanlig heltidsarbeid at kortere arbeidstid ville passe bedre.

Tabell 1. Arbeidstidsønsker blant ansatte mødre og fedre. Prosent

	Mødre	Fedre
Nåværende arbeidstid passer best	72	77
Kortere arbeidstid ville passe bedre	22	20
Lengre arbeidstid ville passe bedre	6	3
Antall personer	1177	1434

Tabell 2. Andel ansatte mødre og fedre som mener kortere arbeidstid ville passe bedre, etter egen arbeidstid. Prosent

	Mødre	Fedre
Arbeidstid, timer per uke		
1-36	9	11
37-44	39	14
45 +	57	34

Det er ikke tvil om at mange foreldre synes det er slitsomt med full jobb. Men hvorfor rapporterer mødre oftere enn fedre ønsker om å jobbe mindre, gitt samme arbeidstid? Flere forhold kan ha betydning. Mødre og fedre møter ulike forventninger for familie- og yrkesarbeid. Selv om vi lenge har hatt en familiepoltikk som legger til rette for mødres yrkesdeltakelse, har trolig mange mødre fremdeles et ambivalent forhold til fullt engasjement i yrkeslivet. Dette kan reflektere tvetydigheten i den norske familiepoltikken. Ellingsæter (1998) viser at norske mødre opplever klarere forventninger om å ta hovedansvaret hjemme mens barna er små, enn svenske mødre, noe hun ser i lys av den sterke vektleggingen i norsk familiepoltikk på at mødre skal kunne velge mellom jobb og barn. Mødrenes preferanser kan også ha sammenheng med den familiepoltiske debatten på 1990-tallet der mye foreldretid med barn var en viktig norm. Selv om fokus var dreid noe mot full barnehagedekning og pris og kvalitet i barnehagene da undersøkelsen her ble gjennomført, sto idealet om mye tid med barna fremdeles sterkt. Dette kan prege foreldres svar. Mødre fanger opp bekymringene om for lite tid til barna i større grad enn fedre, noe som er i tråd med at det særlig er mødres yrkesarbeid som defineres som problematisk i debatten om familiers tidsvelferd. Det er også i tråd med en forskningstradisjon som er mer opptatt av de negative enn de positive sidene ved at kvinner kombinerer barn og jobb, og som ser familie og jobb som en kilde til konflikt for kvinner, men ikke for menn (Stier og Lewin-Epstein 2003).

Kjønnsforskjellene i arbeidstidspreferanser kan også å ha sammenheng med at mødre og fedre har ulik familiesituasjon. Fedre har gjerne en partner som jobber mindre enn dem selv (Kitterød 2004). Fulltidsarbeidende mødre har derimot sjelden en partner som jobber mindre og må som regel ta hovedansvaret hjemme. Det har trolig også betydning at fulltidsarbeidende mødre, og særlig de med lang arbeidstid, utgjør et mindretall i mange yrker. De kan dermed oppleve seg selv som avvikere fra en praksis der mødre jobber redusert for å få mer tid til familien. Fedre med lang arbeidstid skiller seg sjelden ut på samme måte. Mange har arbeidsplasser med lite deltid og en tidskultur som fremmer ekstrainsats og overtid (Abrahamsen 2002). Selv om fedre oppfordres til å engasjere seg mer hjemme, sees ikke fedres yrkesarbeid som en konkurrent til god barneomsorg på samme måte som mødres. Dessuten er det fremdeles slik at far er hovedforsørger i de fleste par. Muligens innebærer dette at fedre gjør andre avveininger enn mødre av forholdet mellom tid og penger. Ettersom fedre gjerne har høyere yrkesinntekt enn mødre, er de trolig mer tilbakeholdne med å rapportere ønsker om nedsatt arbeidstid, særlig hvis familien har stram økonomi.

Multivariate analyser - avhengige og uavhengige variabler

Det er altså en klar sammenheng mellom foreldres faktiske og ønskede arbeidstid, men terskelen for hva som vurderes som for mye jobb, er lavere for mødre enn for fedre. For å få bedre innsikt i hva som ligger bak foreldres rapportering av ønsker om å jobbe mindre, har jeg gjennomført analyser med flere uavhengige variabler. Ettersom kvinners og menns arbeidstidspreferanser formes på ulike måter, foretar jeg separate analyser for mødre og fedre. Den avhengige variabelen er altså hvorvidt man ønsker kortere arbeidstid eller ikke. De uavhengige variablene måler forhold som kan ha betydning for arbeidstidspreferansene, slik som tidskrav knyttet til egen og partners arbeidssituasjon, tidskrav fra familien, og parets inntekt. Litteraturen på området gir ulike konklusjoner med hensyn til hvilke faktorer som er viktige for ønsker om å jobbe mindre. Stort sett er det enighet om at forhold ved jobben, som fleksitid, ansvar, stress, kontroll over arbeidsoppgavene osv., har stor betydning, mens resultatene er mer sprikende når det gjelder betydningen av tidskrav fra familien (f.eks. van Echelt et al. 2006, McDonald et al. 2006, Reynolds og Aletraris 2006). Følgende uavhengige variabler inngår:

- *Egen arbeidstid*, målt kontinuerlig i antall timer per uke. I tråd med de bivariate analysene i tabell 2 forventer jeg en positiv effekt.

- *Partners arbeidstid*, målt kontinuerlig i antall timer per uke. Også her forventer jeg en positiv effekt. Lang arbeidstid for partner kan gi økt tidspress.

- *Parets arbeidstidsordning*. Jeg skiller mellom arbeid på vanlig dagtid og andre arbeidstidsordninger og lager en kombinert variabel for paret. Referanse-kategorien er par der begge arbeider dagtid. Det er ikke gitt hvilken sammenheng vi kan forvente. Ulike arbeidstidsordninger for partene kan gi større fleksibilitet og mindre tidspress. Men det kan også gi mindre tid sammen for paret og dermed fremme ønsker om å jobbe mindre.

- *Sektor*. Jeg antar at arbeidspresset er større i privat enn i offentlig sektor, og at dette fremmer ønsker om kortere arbeidstid.

- *Ledende stilling*. Jeg antar at lederansvar kan gi stort tidspress og dermed ønsker om å jobbe mindre. Deltakerne ble spurt om de hadde en ledende stilling i sitt hovedyrke. Hele fire av ti fedre svarte ja. Dette tyder på at lederansvar ble tolket ganske vidt.

- *Mors utdanningsnivå*. Jeg skiller mellom tre nivåer: høyeste utdanning fra videregående skole eller lavere, høyeste utdanning fra universitet/høgskole ett til fire år, og minst fem års utdanning fra universitet/høgskole. Kategoriene har ulik størrelse, og det er få observasjoner blant dem med lengst utdanning. På den ene side kan vi anta at foreldre med kort utdanning oftere rapporterer ønsker om å jobbe mindre enn dem med lang utdanning, ettersom de gjerne har mindre innflytelse på jobben og mindre utfordrende arbeidsoppgaver. Dessuten har mødre med kort utdanning sjeldnere enn dem med lang utdanning en partner som er positiv til mødres yrkesarbeid (Knudsen og Wærness 1996). På den annen side har høyt utdannede ofte ansvarsfulle jobber med store krav til innsats og prestasjoner. De kan dessuten lett tape faglig og karrieremessig ved å jobbe mindre, noe som kan innebære et gap mellom faktisk og ønsket arbeidstid. Foruten å fange opp sider ved jobbsituasjonen, er utdanningsnivået ofte korrelert med bestemte holdninger og idealer. Enkelte studier tyder på at høyt utdannede foreldre slutter mer opp om normer om aktiv involvering i barna enn dem med mindre utdanning (Kristjansson 1999). Dette kan innebære at de oftere rapporterer ønsker om å jobbe mindre.

- *Fars utdanningsnivå*. Definert på samme måte som mors utdanning.

- *Antall barn under 18 år*. Jeg antar at flere barn trekker i retning av ønsker om å jobbe mindre, gitt samme inntekt og arbeidstid.

- *Yngste barns alder*. Jeg antar at små barn fremmer ønsker om å jobbe mindre, gitt samme arbeidstid.

- *Tid brukt til husarbeid.* Jeg antar at mye tid til husarbeid gir større tidspress hjemme og fremmer ønsker om kortere arbeidstid. Opplysningene er gitt i timer per uke. Jeg har gruppert variabelen. Ettersom fedre bruker mindre tid til husarbeid enn mødre, benyttes ulike inndelinger for de to gruppene.

- *Fordeling av husarbeidet.* Jeg forventer at høy deltakelse fra far bidrar til at mødre sjeldnere, og fedre oftere, ønsker å jobbe mindre. Foreldrene ble bedt om å angi fordelingen mellom seg selv og partneren for fem typer husarbeid. Ut fra dette har jeg laget en indeks med verdier en til fem for grad av deltakelse fra far. Høy skåre innebærer høy deltakelse, og en skåre på tre innebærer at partene bidrar like mye. Jevnt over rapporterer fedre at de gjør mer av husarbeidet enn hva mødrene rapporterer. Jeg bruker gjennomsnittet av partenes svar.

- *Fordeling av omsorgsarbeidet.* Variabelen er konstruert på samme måte som variabelen over, men basert på spørsmål om fordeling av tre typer omsorgsarbeid. Jeg forventer de samme sammenhengene som for fordelingen av husarbeid.

- *Partners arbeidstidsønsker:* Jeg har laget en dummyvariabel for om partneren ønsker kortere arbeidstid eller ikke og forventer en positiv sammenheng mellom partenes arbeidstidsønsker. Dette kan i tilfelle reflektere at paret legger stor vekt på familieliv og fritid og ønsker mer tid dette og/eller at barna trenger mye oppfølging.

- *Parets inntekt etter skatt.* Opplysningene er hentet fra SSBs inntektsregister og gjelder inntekten i 2001. Jeg benytter inntektskvartiler. Ettersom analysene omfatter færre mødre enn fedre, er kvartilene forskjellige for de to gruppene. Da det ble presisert i spørsmålet om arbeidstidsønsker at arbeidstid og lønn skulle veies mot hverandre, antar jeg at foreldre i par med lav inntekt sjeldnere enn andre uttrykker ønsker om kortere arbeidstid. Slike sammenhenger er funnet i andre land, både for kvinner og menn (f.eks. Stier og Lewin-Epstein 2003). Parets inntekt etter skatt gir et visst bilde av husholdningens levestandard, men sier ikke nødvendigvis så mye om det økonomiske handlingsrommet i det daglige. Mye av inntekten kan være bundet til nedbetaling av gjeld. Ønsker man sterkt nok å jobbe mindre, vil imidlertid mange ha mulighet til å omdisponere økonomien ved å gå ned i levestandard.

Fordelinger og gjennomsnitt for de uavhengige variablene vises i appendikstabell 1.

Ettersom mange studier viser at trekk ved yrket og arbeidsplassen har betydning for folks arbeidstidspreferanser, ville det være ønskelig med mer informasjon om slike forhold. Særlig hadde det vært fint med opplysninger om hvorvidt man har fleksibel arbeidstid eller ikke, om grad av kontroll og forutsigbarhet i arbeidsdagen, og om man tror man vil tape mye i faglig utvikling ved å jobbe deltid. Opplysningene om lederansvar og utdanningsnivå kan imidlertid fange opp noe av dette.

Jeg benytter logistisk regresjon i de multivariate analysene. Observasjoner med uoppgitt på minst én av de uavhengige variablene er holdt utenfor. Resultatene presenteres som oddsforhold. Dette kan forstås som den relativt høyere eller lavere sjansen en person i en gruppe har for å ønske kortere arbeidstid sammenlignet med en person i referansegruppen. Om en gruppe for eksempel har et oddsforhold på 1,50, betyr det at personene her har 50 prosent høyere odds enn referansegruppen for å ønske å jobbe mindre. I tillegg til oddsforholdet presenteres kjikvadratet. Høye verdier innebærer at oddsforholdet er statistisk signifikant. Eksempelvis innebærer et kjikvadrat på 2,71 at oddsforholdet er signifikant på 0,10-prosentnivå, et kjikvadrat på 3,84 at oddsforholdet er signifikant på 0,05-nivå, og et kjikvadrat på 6,64 at oddsforholdet er signifikant på 0,01-nivå. For hver modell presenteres R^2 som et mål for modelltilpasning.⁷

Arbeidstid og utdanning viktig for mors arbeidstidsønsker

For mødre er det en klar positiv sammenheng mellom egen arbeidstid og ønsker om å jobbe mindre også når vi kontrollerer for partners arbeidstid, trekk ved arbeidssituasjonen, utdanningsnivå, tidskrav hjemme, partners arbeidstidsønsker og parets inntekt (tabell 3). Sammenhengen mellom arbeidstid og arbeidstidsønsker påvirkes nesten ikke av de andre variablene i analysen. En modell med bare mors arbeidstid som forklaringsvariabel, viser omtrent samme effekt av denne variabelen som modellen i tabell 3. Ulikt hva jeg forventet har få av de andre uavhengige variablene noen klar betydning for mors ønsker om å jobbe mindre. Det har ingen betydning hvor mye partneren jobber eller om partene arbeider i eller utenfor vanlig dagtid. Heller ikke tidskravene fra familien har betydning. I en analyse fra USA finner Reynolds (2005) at selv om tidskravene fra familien ikke påvirker folks arbeidstidsønsker, har opplevelsen av tidskonflikter mellom hjem og jobb mye å si. Det er altså ikke arbeidsmengden hjemme som er avgjørende, men hvorvidt familielivet og jobben virker forstyrrende inn på hverandre. Den undersøkelsen jeg benytter her gir ikke mulighet for å teste betydningen av jobb-hjem-konflikter for foreldres arbeidstidsønsker.

Mest uventet er det kanskje at vi ikke ser noen effekt av parets inntekt. Sett i lys av at det ble presisert at en reduksjon i arbeidstiden skulle følges av en nedgang i lønnen, kunne vi vente at mødre i par med høy inntekt oftere enn andre ønsket å jobbe mindre. Når vi ikke finner noen slik sammenheng, kan det skyldes at mødre legger størst vekt på den første delen av spørsmålet og oppgir hvordan de ideelt sett ville jobbe, uavhengig av om dette er økonomisk mulig. Det kan også ha sammenheng med at mødre ikke i samme grad som fedre ser seg om ansvarlige for familiens økonomi. Ellingsæter (1995: 342) hevder at selv om de fleste mødre ser det som en selvfølge at de skal bidra til familiens forsørgelse, definerer mange seg i en juniorposisjon i forhold til partneren. Kvinners rett til å jobbe oppfattes ikke som en som plikt til å jobbe på samme måte som for menn. Det at parets inntekt ikke har betydning for mors ønsker om å jobbe mindre, kan også reflektere at en del synes full jobb kommer i konflikt med egne ønsker og/eller opplevde forventninger om å bruke mye tid med barna. Dermed sier de at de helst vil jobbe mindre, uavhengig av familiens økonomiske situasjon.

Foruten egen arbeidstid, er det bare mors utdanning og partnerens arbeidstidsønsker som har signifikant effekt i modellen. Høyt utdannede mødre sier oftere enn dem med mindre utdanning at kortere arbeidstid ville passe bedre. For dem med universitets- eller høgskoleutdanning ett til fire år er oddsforholdet 1,44 i forhold til referanse kategorien. Sammenhengen er signifikant på 0,07-nivå. Oddsforholdet er også sterkt positivt for dem med minst fem års universitetsutdanning, men effekten er ikke signifikant, noe som må sees i lys av at det er få mødre med så lang utdanning i utvalget. Forskjellene mellom utdanningsgruppene i arbeidstidspreferanser kan gjenspeile at høyt utdannede ofte møter større forventninger om å prestere mye på jobben enn dem med mindre utdanning og at de oftere har uklare grenser mellom arbeid og fritid. Trolig frykter noen også å sakke akterut i faglig utvikling og karriere hvis de reduserer arbeidstiden. Det kan også tenkes at noen finner jobben så interessant og utfordrende at de ikke realiserer ønsker om å jobbe mindre selv om de gjerne vil ha mer fritid. Muligens reflekterer den positive utdanningseffekten også at mange velutdannede mødre har høye idealer om å bruke mye tid med barna. De ønsker å framstå som gode foreldre og oppgir dermed at de helst ville jobbe mindre.

Det er en klar positiv sammenheng mellom mors og partners ønsker om kortere arbeidstid. Dette kan være uttrykk for at partene påvirker hverandres preferanser eller at paret legger vekt på felles aktiviteter i fritiden. Muligens gjenspiller det også at barna krever mye tid og oppmerksomhet.

Tabell 3. Resultater fra logistisk regresjon av mødres og fedres ønsker om kortere arbeidstid. Analyse av alle ansatte.

	Mødre		Fedre	
	Oddsforhold	Kjikkvadrat	Oddsforhold	Kjikkvadrat
Egen arbeidstid	1,14***	90,61	1,06***	42,16
Partners arbeidstid	1,00	0,22	1,01	0,19
Parets arbeidstidsordning (Ref: Begge dagtid)				
Far dagtid, mor annen ordning	0,96	0,02	0,60*	4,58
Mor dagtid, far annen ordning	1,14	0,29	1,49	2,53
Begge annen ordning	0,76	0,58	1,40	1,27
Intervjuperson dagtid/annen ordning, partner ikke yrkesaktiv	0,63	0,73	1,14	0,12
Sektor (Ref: Offentlig)				
Privat	1,33	2,60	0,96	0,06
Ledende stilling (Ref: Nei)				
Ja	0,94	0,11	1,19	1,23
Mors utdanning (Ref: Videregående skole)				
Universitet 1-4 år	1,44~	3,33	0,93	0,16
Universitet, 5 år +	1,50	1,39	1,34	0,93
Fars utdanning (Ref: Videregående skole)				
Universitet 1-4 år	0,87	0,44	0,98	0,01
Universitet, 5 år +	0,94	0,04	1,08	0,08
Antall barn under 18 år (Ref: Ett)				
To	1,00	0,00	0,93	0,17
Tre +	0,68	2,42	1,17	0,60
Yngste barns alder (Ref: 1-2 år)				
3-6 år	1,01	0,00	0,96	0,09
Timer til husarbeid, mødre/fedre				
0-14 (ref) /0-4 (ref)				
15-19 /5-9	1,38	2,12	0,81	1,31
20-24 /10-14	1,17	0,43	0,88	0,37
25 + /15 +	1,40	1,21	0,78	0,67
Skåre for deling av husarbeid (Ref: 2,6+)				
2,1-2,5	1,19	0,69	1,37	2,25
1,5-2,0	0,81	0,79	1,09	0,15
-1,5	0,93	0,05	1,21	0,47
Skåre for deling av omsorgsarbeid (Ref: 3,1+)				
2,6-3,0	0,82	0,74	1,16	0,39
2,1-2,5	0,86	0,35	1,00	0,00
-2,0	0,75	0,72	1,29	0,80
Partner ønsker kortere arbeidstid (Ref: Nei)				
Ja	1,44~	3,15	1,40~	3,19
Parets inntekt etter skatt (Ref: 1. kvartil)				
2. kvartil	0,83	0,52	1,40	2,15
3. kvartil	1,11	0,17	1,32	1,39
4. kvartil	1,15	0,26	2,12**	9,58
R²	0,20		0,09	

*** p<=0,001; ** p<= 0,01; * p<= 0,05; ~ p<=0,10

Antall observasjoner i analysene: 1118 mødre og 1352 fedre

Arbeidstid og økonomi viktig for fars preferanser

Også for fedre viser den multivariate analysen at arbeidstiden har stor betydning for ønsker om å jobbe mindre (tabell 3). De øvrige forklaringsvariablene har lite å si for denne effekten. Betydningen av egen arbeidstid er omtrent den samme i en modell hvor arbeidstid er

eneste forklaringsvariabel, som i den omfattende modellen i tabell 3. Som for mødre, finner vi få klare sammenhenger i den multivariate analysen for fedre. Parets arbeidstidsordning har en viss betydning. Fedre i par der far arbeider dagtid mens mor har en annen arbeidstidsordning, uttrykker sjeldnere enn andre ønsker om å jobbe mindre. Trolig bidrar det at mor ofte har fri på dagtid til en mindre hektisk hverdag for far. En del par har nok også valgt en slik løsning for å få et roligere dagligliv. Når mor jobber på dagtid, mens far har en annen ordning, rapporterer far oftere ønsker om kortere arbeidstid. Muligens gjenspeiler dette et ønske om mer tid sammen for paret.

Verken sektor, ledelsesoppgaver, utdanningsnivå eller tidskrav fra familien har klar effekt på fars arbeidstidsønsker. Ettersom mange andre studier viser at forhold ved jobben er viktige for arbeidstidspreferansene, er dette overraskende. Partnerens arbeidstidsønsker har imidlertid betydning slik at far oftere sier han vil jobbe mindre når også partneren vil jobbe mindre. Dette er i tråd med analysen for mødre. Også parets inntekt har klar betydning for fars preferanser. Fedre i høyeste inntektskvartil oppgir oftere enn dem i første kvartil at kortere arbeidstid ville passe bedre. Oddsforholdet er 2,12. Oddsforholdet er positivt også for fedre i annet og tredje kvartil, men effektene er svakere og ikke signifikante. Inntektseffekten har trolig sammenheng med måten spørsmålet ble stilt på. Det er først og fremst fedre med romslig økonomi som har anledning til å redusere arbeidstiden hvis dette innebærer mindre lønn. Også en del fedre i lavere inntektskvartiler kan nok tenke seg å jobbe mindre, men har ikke råd til det. Dermed fanges ikke ønskene opp gjennom det spørsmålet vi ser på her. Trolig er det altså en viss underrapportering av ønsker om kortere arbeidstid blant fedre med lave inntekter. Det at parets inntekt har betydning for fars arbeidstidsønsker, men ikke for mors, kan tyde på at fedre i større grad enn mødre ser seg som ansvarlige for familiens økonomi. Dessuten vil en reduksjon i fars arbeidstid ofte ha større konsekvenser for husholdningens økonomi enn en reduksjon i mors arbeidstid, ettersom far ofte har høyest lønn.

Det er viktig å huske på at de fleste mødre i analysen har en yrkesaktiv partner, mens mange fedre, omtrent en av fire, har en partner som ikke er yrkesaktiv (appendikstabell 1). Dette kan forklare at vi ser forskjellige inntektseffekter for fedre og mødre. En multivariat analyse for de fedrene som har en yrkesaktiv partner, viser imidlertid omtrent samme inntektseffekt som analysen i tabell 3 (resultatene vises ikke her).

De som vil jobbe mindre, har ofte høy inntekt og mulighet for deltid

Analysene hittil gir ikke noe klart svar på hvordan vi skal tolke foreldres opplysninger om at de gjerne skulle jobbe mindre, men kan indikere at det er en viss overrapportering av slike preferanser i noen grupper og en viss underrapportering i andre. Kan opplysninger om muligheten for å få redusert arbeidstid gi et mer nyansert bilde?

Internasjonalt tolkes det at folk ikke realiserer ønsker om å jobbe mindre, ofte som resultat av stivbeinte strukturer i arbeidslivet, manglende tilbud om deltidarbeid, krav fra arbeidsgiver om stor innsats for å oppnå forfremmelse og interessante oppgaver, eller stram privatøkonomi (Clarkenberg og Moen 2001, Reynolds 2003, Jacobs og Gerson 2004, McDonald et al. 2006). Slike forklaringer gjelder nok også for en del arbeidstakere i Norge. Imidlertid har småbarnsforeldre i Norge bedre mulighet for deltid enn foreldre i mange andre land. Arbeidsmiljøloven åpner for at arbeidstakere som av helsemessige, sosiale eller andre vektige velferdsgrunner har behov for det, kan få nedsatt arbeidstid dersom det ikke medfører særlige ulemper for virksomheten. Foreldre med barn under tolv år kan søke om redusert tid for inntil to år om gangen og har senere rett til å få tilbake sin tidligere arbeidstid. Bruk av deltid varierer mye mellom sektorer og yrker (Næsheim og Lohne 2003, Kjeldstad og Nymoen 2004). Deltid er utbredt i en del typiske kvinneyrker i offentlig sektor og nesten

ikke-eksisterende i mange mannsdominerte yrker i privat sektor. Enkelte er nok knapt klar over at de kan søke om nedsatt arbeidstid.

Undersøkelsen hadde et spørsmål om hvorvidt man hadde mulighet til å få redusert arbeidstid i nåværende jobb. Dette fanger trolig opp både foreldrenes bevissthet om sine rettigheter, og deres vurdering av arbeidsgivers og kollegers holdninger til det å jobbe mindre. Hele 56 prosent av mødrene som ville jobbe mindre, mente de kunne få redusert arbeidstid (tabell 4). Blant fedre var andelen 38 prosent. Forskjellen reflekterer trolig at kvinner oftere enn menn er i yrker med mye deltid. Mange fedre kan nok i prinsippet få redusert arbeidstid, men ser dette som lite realistisk ettersom det sjelden aktualiseres på arbeidsplassen. Snarere forventes mange å jobbe langt mer enn vanlig arbeidstid (Abrahamsen 2002, Brandth og Kvande 2003).

Tabell 4. Mødre og fedre som mener kortere arbeidstid ville passe bedre, etter mulighet for redusert arbeidstid i nåværende jobb.

	Mødre	Fedre
Kan få redusert arbeidstid	56	38
Kan ikke få redusert tid	40	61
Vet ikke	4	1
Antall personer	248	276

Tabell 5. Parets gjennomsnittlige inntekt etter skatt, samt problemer med løpende utgifter, blant mødre og fedre med ulike arbeidstidsønsker.

	Inntekt etter skatt Gjennomsnitt	Problemer med løpende utgifter			Antall personer
		Ofte/ av og til	En sjelden gang	Aldri	
Mødre					
Kortere arbeidstid ville passe bedre	502974	16	19	66	248
Lengre arbeidstid ville passe bedre	426284	24	22	55	66
Fornøyd med nåværende arbeidstid	453505	16	19	65	830
Fedre					
Kortere arbeidstid ville passe bedre	488996	18	17	65	276
Lengre arbeidstid ville passe bedre	391670	22	36	42	40
Fornøyd med nåværende arbeidstid	445421	17	19	64	1075

Det var dessverre ingen oppfølgingsspørsmål om hvorfor folk ikke reduserte arbeidstiden når de både ønsket dette og hadde en velvillig arbeidsgiver. Vi kan tenke oss flere forklaringer. Noen frykter trolig at de vil tape i faglig utvikling og karriere ved å jobbe mindre, noen har arbeidsgivere som krever stor innsats, og noen finner kanskje jobben så interessant at de ikke egentlig ønsker å trappe ned selv om hverdagen er travel. Hochschild (1997) beskriver slike prosesser i en studie fra en bedrift i USA. Bedriften hadde flere tilbud for å lette hverdagen for ansatte med barn, men få benyttet seg av disse selv om mange ønsket å jobbe mindre. En del foreldre vil antakelig gjerne ha mye familie- og fritid samtidig som de vil jobbe mye.

Som vi har vært inne på, kan også familiens økonomi være et hinder for å jobbe mindre, noe den multivariate analysen for fedre kan tyde på. Vi har ikke informasjon om husholdningens utgifter, men kan få et visst inntrykk av den økonomiske situasjonen gjennom opplysningene om parets inntekt, samt om hvorvidt husholdningen har problemer med å klare løpende utgifter. Tabell 5 viser at mødre som gjerne vil jobbe mindre, bor i husholdninger med høyere gjennomsnittsinntekt enn andre mødre, målt ved parets inntekt etter skatt (2001-kriner). Lavest gjennomsnittsinntekt har par der mor gjerne vil jobbe mer. Et lignende

mønster finner vi for fedre. Det at foreldre som gjerne skulle jobbe mindre, har forholdsvis høy husholdningsinntekt, kan indikere at en del kunne ha råd til kortere arbeidstid dersom de virkelig prioriterte det. Tabell 5 viser også utbredelsen av problemer med løpende utgifter blant grupper med ulike arbeidstidsønsker. I alle grupper var det få som hadde slike problemer, og det var aller minst vanlig blant dem som ønsket kortere arbeidstid. 65 prosent av både mødre og fedre oppgav her at husholdningen aldri hadde problemer med løpende utgifter. Også dette tyder på at en del kunne ha råd til å jobbe mindre. Nesten halvparten av de mødrene som gjerne skulle jobbe mer, bodde i husholdninger som ofte eller noen ganger hadde problemer med løpende utgifter. Det samme gjaldt nesten 60 prosent av fedrene som ønsket å jobbe mer. Dette tyder på at foreldre med stram økonomi ønsker lengre arbeidstid fordi de trenger høyere inntekt. De har ikke råd til å jobbe mindre selv om hverdagen er hektisk.

Arbeidstidsønsker blant dem som kan få nedsatt arbeidstid

Jeg har også foretatt multivariate analyser av arbeidstidspreferansene blant mødre og fedre som sier de har mulighet til å få kortere arbeidstid i sin nåværende jobb. Dette er altså undergrupper av dem som inngår i analysene i tabell 3, og både den avhengige og de uavhengige variablene er de samme.⁸ Vi kan derfor vente noen av de samme resultatene. Ettersom det er færre observasjoner i analysene her, skal det sterkere sammenhenger til for å få signifikante utslag. Analysene omfatter 698 mødre og 576 fedre.

For mødre ser vi også her en klar positiv effekt av egen arbeidstid og utdanning (tabell 6), og særlig utdanningseffekten er sterkere enn i tabell 3. Både mødre med ett til fire års universitetsutdanning og mødre med minst fem års universitetsutdanning oppgir oftere enn dem med kortere utdanning at de ønsker kortere arbeidstid. Videre ser vi at mødre i privat sektor oftere enn dem i offentlig sektor sier de gjerne skulle jobbe mindre. Det er vanskelig å finne noen god forklaring på dette. Muligens er det mindre støtte for deltid i en del private virksomheter enn i det offentlige, og kanskje er faren større for å sakke akterut i forhold til kolleger i lønn og anerkjennelse. Den sterke utdanningseffekten kan tyde på at høyt utdannede mødre ofte har jobber som krever stor innsats for å henge med, og at en del møter forventninger fra arbeidsgiver om å yte mye i jobben. Mange har trolig interessante jobber som de vil bruke mye tid på. Hvis de samtidig har et ideal om mye tid til familie og venner og kan tenke seg en roligere hverdag, vil de lett rapportere ønsker om å jobbe mindre selv om de ikke kommer til å realisere dette.

Bortsett fra effektene av arbeidstid, utdanning og sektor viser analysen for mødre ingen klare sammenhenger.

For fedre viser analysen i tabell 6 få signifikante effekter. Vi ser klare positive utslag av fars arbeidstid og av parets inntekt. Det er særlig fedrene i høyeste inntektsgruppe som oftere enn andre sier at de gjerne skulle jobbe mindre. Igjen må dette sees i lys av ordlyden i spørsmålet. Det å jobbe i privat sektor har en negativ effekt på ønskene om å jobbe mindre. Dette mønsteret er vanskelig å forklare, men kan kanskje ha sammenheng med at fedre i privat sektor ofte er på arbeidsplasser med lite aksept for deltid selv om man i prinsippet har rett til dette. Analysen viser videre en positiv effekt av fordelingen av omsorgsarbeidet, slik at fedre med stor likedeling noe oftere enn dem som står for størsteparten av dette arbeidet, ønsker kortere arbeidstid. Jeg har ikke noen god forklaring på dette mønsteret.

Tabell 6. Resultater fra logistisk regresjon av mødres og fedres ønsker om kortere arbeidstid. Analyse av ansatte som har mulighet til å få redusert arbeidstid.

	Mødre		Fedre	
	Oddsforhold	Kjikkvadrat	Oddsforhold	Kjikkvadrat
Egen arbeidstid	1,44***	44,01	1,04**	7,33
Partners arbeidstid	1,00	0,01	0,99	0,34
Parets arbeidstidsordning (Ref: Begge dagtid)				
Far dagtid, mor annen ordning	0,90	0,09	0,88	0,13
Mor dagtid, far annen ordning	0,99	0,00	1,47	0,98
Begge annen ordning	0,72	0,46	0,74	0,28
Intervjuperson dagtid/annen ordning, partner ikke yrkesaktiv	0,26	2,61	0,77	0,19
Sektor (Ref: Offentlig)				
Privat	1,55~	3,54	0,60~	3,29
Ledende stilling (Ref: Nei)				
Ja	0,89	0,19	1,34	1,42
Mors utdanning (Ref: Videregående skole)				
Universitet 1-4 år	2,22**	8,64	0,86	0,30
Universitet, 5 år +	2,55*	3,98	1,20	0,15
Fars utdanning (Ref: Videregående skole)				
Universitet 1-4 år	0,82	0,47	0,92	0,07
Universitet, 5 år +	0,70	0,70	0,81	0,26
Antall barn under 18 år (Ref: Ett)				
To	1,10	0,13	0,72	1,25
Tre +	0,58	2,37	0,89	0,12
Yngste barns alder (Ref: 1-2 år)				
3-6 år	0,73	1,95	1,33	1,32
Timer til husarbeid, mødre/fedre				
0-14 (ref) /0-4 (ref)				
15-19 /5-9	1,13	0,16	0,93	0,07
20-24 /10-14	1,03	0,01	0,92	0,06
25 + /15 +	1,14	0,11	0,71	0,43
Skåre for deling av husarbeid (Ref: 2,6+)				
2,1-2,5	1,11	0,14	1,60	1,83
1,5-2,0	1,05	0,03	1,49	1,12
-1,5	1,22	0,19	1,94	2,12
Skåre for deling av omsorgsarbeid (Ref: 3,1+)				
2,6-3,0	0,78	0,70	2,10~	3,04
2,1-2,5	0,77	0,54	1,80	1,65
-2,0	0,88	0,09	2,25	2,45
Partner ønsker kortere arbeidstid (Ref: Nei)				
Ja	1,28	0,91	1,19	0,30
Parets inntekt etter skatt (Ref: 1. kvartil)				
2. kvartil	0,88	0,12	1,86~	2,64
3. kvartil	0,99	0,00	1,51	1,02
4. kvartil	1,37	0,71	3,57***	10,18
R²	0,20		0,09	

*** p<=0,001; ** p<= 0,01; * p<= 0,05; ~ p<=0,10

Antall observasjoner i analysene: 698 mødre og 576 fedre

Diskusjon

Studier i mange vestlige land viser at det er et betydelig misforhold mellom folks faktiske og ønskede arbeidstid. Særlig er det mange som sier de gjerne skulle jobbe mindre enn de gjør. Etersom spørsmål om ønsket arbeidstid inngår i stadig flere undersøkelser, er det

viktig å drøfte hvordan vi skal tolke opplysninger om arbeidstidspreferanser, samt hvorvidt disse danner noe godt grunnlag for utforming av politikk. Ønsker om kortere arbeidstid sees ofte som et uttrykk for oversysselsetting. Man antar da at folk jobber mer enn de ønsker pga. stivbeinte strukturer i arbeidslivet og manglende mulighet for deltidsarbeid, og at mange vil redusere arbeidstiden bare muligheten byr seg. Jeg argumenterer for at denne forståelsen er for enkel og at spørsmål om arbeidstidsønsker ikke uten videre kan brukes til å predikere atferd eller som grunnlag for politikk. Mange er utvilsomt tvunget til å jobbe mer enn de vil av økonomiske eller andre grunner. Men for en del er nok ønsker om kortere arbeidstid mer uttrykk for idealer om mye tid til familie og venner, enn for at de faktisk kommer til å skjære ned på arbeidstiden dersom de får anledning. Det bilde vi får av folks arbeidstidsønsker er følsomt for ordlyden i spørsmålet, for temaet i undersøkelsen og for den generelle politiske og kulturelle konteksten. Mange har også ambivalente ønsker for tidsbruk på jobben og hjemme, noe som sjelden fanges opp i spørreundersøkelser.

Analysene i denne artikkelen gir ikke klare svar på hvordan vi skal tolke arbeidstidsønsker blant foreldre, men de kan indikere at det er en viss overrapportering av ønsker om kortere arbeidstid i noen grupper, og en viss underrapportering i andre. Mange av dem som sier de gjerne skulle jobbe mindre, har en arbeidsgiver som er positiv til deltid samtidig som de har høy inntekt. Dette tyder på at ønsker om kortere arbeidstid i en del tilfelle snarere er uttrykk for at man ideelt sett kunne tenke seg mer luft og rom i hverdagen, enn at man faktisk vil skjære ned på arbeidstiden.

De multivariate analysene av hvilke faktorer som har betydning for foreldres ønsker om å jobbe mindre, viser overraskende få signifikante effekter. Bortsett fra effekten av egen arbeidstid og partnerens arbeidstidsønsker, er dessuten sammenhengene forskjellig for mødre og fedre. Tidskrav fra familien har ingen betydning. Særlig for mødres del er dette et uventet resultat som bør undersøkes nærmere i framtidige analyser. Muligens er det ikke tidskravene i seg selv som er viktige, men hvorvidt man opplever en konflikt mellom familie- og arbeidsliv? Eller kanskje har vi ikke tilstrekkelig informasjon om tidskravene fra familien i det datamaterialet som er benyttet her? Eksempelvis kan grad av hjelp og støtte fra barnas besteforeldre ha betydning, og muligens spiller foreldrenes holdninger til mors yrkesarbeid en rolle. Dette bør undersøkes i framtidige studier.

For mødre er det en positiv sammenheng mellom utdanning og arbeidstidsønsker. Tolkningen av denne er uklar. Utdanningsnivået kan fange opp forhold ved jobben, men er også ofte korrelert med holdninger og verdier. Studier i andre land viser at trekk ved jobben fremmer ønsker om å jobbe mindre. Eksempelvis ser det ut til at stadige tidsfrister, lite forutsigbare arbeidsoppgaver, flytende grenser mellom arbeid og fritid samt stort ansvar for egne arbeidsoppgaver kan fremme ønsker om å jobbe mindre (van Echelt et al. 2006). Jobben kan da gi en slags strukturell tvang som gjør det vanskelig å begrense arbeidstiden selv om man synes man jobber for mye. Høy utdannede arbeidstakere har dessuten ofte interessante og utfordrende jobber. Mange finner så stor tilfredsstillelse i jobben at de har vanskelig for å trappe ned selv om de synes hverdagen er for hektisk - et fenomen Sørensen (1999) betegner som "honningfella". Hochschild (1997) beskriver noe lignende i en studie av en stor bedrift i USA. Mange arbeidstakere der trives så godt på jobben at de heller vil tilbringe tiden der enn hjemme selv om hverdagen er ekstremt tettpakket. Men særlig de høyt utdannede begrunner også den omfattende arbeidsinnsatsen med at man må vise resultater og progresjon for å gjøre karriere. Derfor benytter de ikke bedriftens tilbud om familievennlige arbeidstidsordninger.

Datamaterialet i denne artikkelen gir lite informasjon om innholdet i og organiseringen av deltakernes jobber og om bedriftenes arbeidstidskultur. Muligens fanges noe av dette opp gjennom foreldrenes utdanningsnivå. Imidlertid er det slående at utdanning har betydning for mødres arbeidstidsønsker, men ikke for fedres. Framtidige analyser bør inkludere flere

kjennetegn ved deltakerens jobber og arbeidsplasser. Det at utdanning har så klar betydning for mødres, men ikke for fedres ønsker, gjør det nærliggende å spørre om utdanningsforskjellene også gjenspeiler forskjeller i holdninger mellom mødre i ulike utdanningsgrupper. Er det slik at høyt utdannede mødre mer enn dem med mindre utdanning har idealer om å bruke mye tid på barna slik at de oftere sier at de gjerne skulle jobbe mindre? Eller er høyt utdannede mødre mer opptatt av å framstå som gode foreldre enn dem med mindre utdanning, slik at de i større grad svarer ut fra det de ser som sosialt ønskelig? Opplysninger om holdninger til barneoppdragelse og til det å kombinere jobb og barn vil kunne gi bedre innsikt i slike forhold.

Et overraskende funn er ellers at husholdningens inntekt har betydning for fars, men ikke for mors, ønsker om kortere arbeidstid. Dette kan tyde på at fedre mer enn mødre ser seg som ansvarlige for familiens økonomi. Videre kan det tyde på en viss underrapportering av ønsker om å jobbe mindre blant fedre dersom kortere arbeidstid skal gi lavere lønn. Spørsmål uten en slik forutsetning vil muligens gi et annet bilde av fedres ønsker. Dette bør undersøkes i framtidige analyser.

For å få en bedre forståelse av folks arbeidstidspreferanser vil det videre være ønskelig med flere oppfølgingsspørsmål om hva som gjør at folk ikke realiserer preferansene sine. Dette vil gi bedre grunnlag for utforming av politikk og bedre innsikt i ambivalens og flertydighet i foreldres ønsker for tidsbruk på jobben og i familien. Man bør også undersøke hvilke faktorer som gjør at mødre er tilfredse med å jobbe full tid. Kunnskap om dette er verdifullt dersom målet er å øke kvinners arbeidstilbud i barnefasen.

Litteratur

Abrahamsen, B. (2002) *Heltid eller deltid? Kvinners arbeidstid i kvinnedominerte og mannsdominerte yrker*. Rapport 2002:6, Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

Brandth, B. og E. Kvande (2003): *Fleksible fedre: maskulinitet, arbeid, fleksibilitet*. Oslo: Universitetsforlaget.

Clarckenberg, M. og P. Moen (2001) 'Understanding the Time Squeeze. Married Couples' Preferred and Actual Work-Hour Strategies', *American Behavioral Scientist* 44: 1115-1135.

Ellingsæter, A. L. (1987) 'Ulikhet i arbeidstidsmønstre', vedlegg til Arbeidstidsutvalgets utredning, NOU 1987: 9B.

Ellingsæter, A. L. (1995) *Gender, Work and Social Change. Beyond Dualistic Thinking*. Rapport nr. 14, Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

Ellingsæter, A. L. (1998) 'Dual Breadwinner Societies: Provider Models in the Scandinavian Welfare States', *Acta Sociologica* 41: 59-73.

Ellingsæter, A. L. (2004) 'Tidskrise i familien?', i A. L. Ellingsæter og A. Leira (red) *Velferdsstaten og familien. Utfordringer og dilemmaer* (s. 128-159). Oslo: Gyldendal Akademisk.

Ellingsæter, A. L. (2005) ' "Tidsklemme" - metafor for vår tid', *Tidsskrift for samfunnsforskning* 46: 297-326.

Gornick, J. C. og M. K. Meyers (2003) *Families That Work. Policies for Reconciling Parenthood and Employment*. New York: Russell Sage Foundation.

Hantrais, L. og P. Ackers (2005) 'Women's Choices in Europe: Striking the Work-life Balance', *European Journal of Industrial Relations* 11: 197-212.

Hochschild, A. (1997) *The Time Bind. When Work Becomes Home and Home Becomes Work*. New York, Metropolitan Books.

Jacobs, J. A. og K. Gerson (2004) *The Time Divide. Work, Family and Gender Inequality*. Harvard University.

Kitterød, R. H. (1998) 'Småbarnsmødre vil jobbe mindre, men får det ikke til', *Samfunnsspeilet* 12: 24-33.

Kitterød, R. H. (2004) 'Ulikhet i familiers tid til yrkesarbeid', *Søkelys på arbeidsmarkedet* 21: 205-216.

Kitterød, R. H. og K.-M. Roalsø (1996) 'Arbeidstid og arbeidstidsønsker blant foreldre', *Samfunnsspeilet* 10: 12-23.

Kitterød, R. H. og R. Kjeldstad (2002) 'Strammere tidsklemme? Endringer i mødres og fedres arbeidstid på 1990-tallet', *Samfunnsspeilet* 16: 78-90.

Kjeldstad, R. og E. Nymoen (2004) *Kvinner og menn i deltidsarbeid. Fordelinger og forklaringer*. Rapporter 2004/29, Statistisk sentralbyrå.

Knudsen, K. og K. Wærness (1996) ' "Barnet lider av at mor er yrkesaktiv..." Betydningen av kjønn og andre forklaringsfaktorer for syn på kvinners mors- og yrkesrolle', *Sosiologisk tidsskrift* 4: 4-24.

- Kristjansson, B. (1999) 'Hverdagslivet og tidens problematik. Nogle erfaringer fra en nordisk undersøkelse af børns opvækstvilkår' i L. Dencik og P. S. Jørgensen (red) *Børn og familie i det postmoderne samfund* (s. 132-155). København: Hans Reitzels Forlag.
- McDonald, P. K., L. M. Bradley og D. Guhtrie (2006) 'Challenging the Rhetoric of Choice in Maternal Labour-Force Participation: Preferred Versus Contracted Work Hours', *Gender, Work and Organisation* 13: 471-491.
- NOU 2004:29: *Kan flere jobbe mer? - deltid og undersyssetting i norsk arbeidsliv*. Utredning til Arbeids- og sosialdepartementet.
- Næshein, H. N. og Y. Lohne (2003) *Kartlegging av bruken av deltid i arbeidslivet*. Rapporter 2003/22, Statistisk sentralbyrå.
- Pettersen, S. V. (2003) *Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 2002*. Rapporter 2003/9, Statistisk sentralbyrå.
- Pfau-Effinger, B. (1998) 'Gender Cultures and the Gender Arrangement - A theoretical Framework for Cross-National Gender Research', *Innovation: The European Journal of Social Sciences* 11: 147-166.
- Reynolds, J. (2003) 'You Can't Always Get the Hours You Want: Mismatches between Actual and Preferred Work Hours in the U.S', *Social Forces* 81: 1171-1199.
- Reynolds, J. (2005) 'In the Face of Conflict: Work-Life Conflict and desired Work Hour Adjustments', *Journal of Marriage and Family*, 67: 1313-1331.
- Reynolds, J. og L. Aletraris (2006) 'Pursuing Preferences: The Creation and Resolution of Work Hour Mismatches', *American Sociological Review* 21: 618-638.
- Skjåk, K. K. (1998) *Intervjuundersøkning om arbeidsforhold og arbeidserfaringar*. Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste, Brukermelding.
- Skrede, K. (2004) 'Familiepolitikkenes grense - ved "likestilling light"?' i A. L. Ellingsæter og A. Leira, (red) *Velferdsstaten og familien. Ufordringer og dilemmaer* (s.160-200). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Smelser, N. J. (1998) 'The rational and the ambivalent in the social sciences', *American Sociological Review* 63:1-16.
- Statistisk sentralbyrå (1992) *Tidsbruk og tidsorganisering 1970-90*. NOS C 10.
- Stier, H. og N. Lewin-Epstein (2003) 'Time to Work: A Comparative Analysis of Preferences for Working Hours', *Work and Occupation* 30: 302-326.
- Sørensen, B. Aa. (1999) 'Arbeidslivsforskningens utfordringer til kvinneforskningen:retorikk og lokale virkeligheter i det "nye" arbeidslivet', *Nytt om kvinneforskning* 3:50-69.
- Torp, H. og E. Barth (2001) *Actual and Preferred Working Time. Regulations, incentives and the present debate on working time in Norway*. Rapport 2001:3, Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- van der Lippe, T., A. Jager og Y. Kops (2006) 'Combination Pressure: The Paid Work-Family Balance of Men and Women in European Countries', *Acta Sociologica* 49: 303-319.

van Echelt, P. E., A. C. Glebbeek, S. M. Lindenberg (2006) 'The new lumpiness of work: explaining the mismatch between actual and preferred working hours', *Work, employment and society* 20: 493-512.

Wharton, A. S. og M. Blair-Loy (2006) 'Long Work Hours and Family Life. A Cross-National Study of Employees' Concerns', *Journal of Family Issues* 27:415-436.

Appendiks

Appendikstabell 1. Prosentfordelinger og gjennomsnitt for uavhengige variabler i de multivariate analysene.

	Mødre	Fedre
Egen arbeidstid, timer per uke		
1-36	61	11
37-44	35	59
45 +	4	30
Gjennomsnitt	30,4	41,5
Partners arbeidstid, timer per uke		
Ikke yrkesaktiv/permisjon	6	24
1-36	10	45
37-44	54	27
45 +	30	4
Gjennomsnitt	39,5	23,3
Parets arbeidstidsordning		
Begge dagtid	51	42
Far dagtid, mor annen ordning	22	18
Mor dagtid, far annen ordning	12	9
Begge annen ordning	9	7
Intervjuperson dagtid/annen ordning, partner ikke yrkesaktiv	6	24
Sektor		
Offentlig	54	25
Privat	46	75
Ledende stilling		
Nei	81	60
Ja	19	40
Mors utdanning		
Videregående skole	55	58
Universitet 1-4 år	36	33
Universitet 5 år +	8	7
Uoppgitt	1	1
Fars utdanning		
Videregående skole	65	64
Universitet 1-4 år	22	23
Universitet 5 år +	11	11
Uoppgitt	2	2
Antall barn under 18 år		
Ett	28	29
To	45	44
Tre +	26	28
Yngste barns alder		
1-2 år	43	48
3-6 år	57	52
Timer per uke til husarbeid, mødre/fedre		
0-14 / 0-4	49	30
15-19 / 5-9	19	38
20-24 / 10-14	19	23
25 + / 15 +	13	8
Uoppgitt	0	1
Gjennomsnitt	15,8	7,3
Skåre for deling av husarbeid		
2,6 +	26	24
2,1-2,5	30	29
1,5-2,0	29	30
-1,5	15	17

Gjennomsnitt	2,2	2,1
Skåre for deling av omsorgsarbeid		
3,1 +	17	14
2,6-3,0	42	40
2,1-2,5	27	28
-2,0	13	16
Uoppgitt	1	1
Gjennomsnitt	2,7	2,6
Partners arbeidstidsønsker		
Nåværende arbeidstid passer best	73	59
Kortere arbeidstid ville passe bedre	20	20
Lengre arbeidstid ville passe bedre	3	4
Ikke aktuelt (ikke yrkesaktiv)	4	17
Parets inntekt etter skatt		
2001-kroner, gjennomsnitt	460421	451075
Antall personer	1177	1434

¹ Artikkelen er en del av prosjektet "Det nye arbeidslivet: Nye arbeidstidsordninger blant mødre og fedre og foreldrepar", finansiert over Arbeidslivsprogrammet i Norges forskningsråd. Tidligere versjoner er presentert på konferansene "Tid, involvering, idealer og praksis", Sosialforskningsinstituttet i København 2005, og "Time-Use in Daily Life: The Content and Context of Human Behaviour", Halifax 2005. Jeg har hatt stor nytte av kommentarer fra deltakerne her, fra kolleger i SSB, fra professor Anne Lise Ellingsæter og fra Sosiologisk tidskrifts to anonyme konsulenter.

² Dette er altså den motsatte problemstillingen av den som ble drøftet i en offentlige utredning nylig, der temaet var undersyssetning, dvs. ufrivillig deltid (NOU 2004:29).

³ Undersøkelsene ble gjennomført av Norsk samfunnsvitenskaplige datatjeneste i regi av International Social Survey Programme.

⁴ Undersøkelsen ble gjennomført i regi av The European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions i Dublin.

⁵ Dette spørsmålet om ønsker om lengre arbeidstid kan ikke sammenlignes med målet på undersyssetning i SSBs Arbeidskraftundersøkelser. For å bli klassifisert som undersyssettsatt der, må man arbeide deltid, ønske lengre arbeidstid, ha søkt om dette, og kunne starte med dette innen en måned.

⁶ Dette er et litt annet bilde enn hva vi ser i SSBs arbeidskraftundersøkelser, noe som bl.a. har sammenheng med at spørsmålene om arbeidstid er utformet litt forskjellig i de to undersøkelsene (se f.eks. Kitterød og Kjeldstad 2002).

⁷ R^2 er gitt ved definisjonen $R^2 = -2\ln L_0 - 2\ln L_m / -2\ln L_0$, hvor L_0 er likelihood for nullmodellen (modellen som bare inneholder regresjonskonstanten) og L_m er likelihood for den fullstendige modellen (med alle de valgte forklaringsvariablene). Størrelsen uttrykker hvor mye den valgte modellen forklarer utover nullmodellen (angitt i intervallet 0 til 1).

⁸ Jeg har beholdt den samme inndelingen av parets inntekt som i analysene i tabell 3, men grupperingen gir ikke nøyaktige kvartiler for mødrene og fedrene i analysene her.